

зумовлює завдання визначити й описати морфемну структуру словоформ турецької мови. З іншого боку, морфологічна модель опису турецької мови відображає парадигматичний принцип реалізації граматичних категорій у словоформах одного слова, а ширше у формах однієї частини мови. Така модель зумовлює завдання описати граматичні категорії турецької мови і їхню реалізацію у морфологічній парадигмі слів однієї частини мови.

1. *Богородицкий В. А.* Общий курс русской грамматики / В. А. Богородицкий. – М.; Л.: Соцэкиз, 1935. – 356 с. 2. *Бодуэн де Куртене И. А.* Избранные труды по общему языкознанию / И. А. Бодуэн де Куртене. – Т. 2. – М.: Изд-во Академии наук СССР, 1963. – 391 с. 3. *Виноградов В.В.* Русский язык (грамматическое учение о слове) / В.В. Виноградов. – М.: Высшая школа, 1972. – 615 с. 4. *Горпинич В. О.* Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфонологія / В. О. Горпинич. – К.: Выща школа, 1999. – 207 с. 5. *Жовтобрюх М. А.* Українська літературна мова / М. А. Жовтобрюх. – К.: Наук. думка, 1984. – 255 с. 6. *Клименко Н. Ф.* Система афіксального словотворення сучасної української мови / Н. Ф. Клименко. – К.: Наукова думка, 1984. – 251 с. 7. *Ковалик І. І.* Про морфеми (морфи) у сфері мови і мовлення / І. І. Ковалик // Мовознавство. – 1982. – № 1. – С. 3–11. 8. *Кубрякова Е. С.* Части речи в ономаσιологическом освещении / Е. С. Кубрякова. – [2-е изд.]. – М.: Издательство ЛКИ, 2008. – 120 с. 9. *Плунгян В. А.* Общая морфология: Введение в проблематику: учебное пособие / В. А. Плунгян. – М.: Книжный дом "ЛИБРОКОМ", 2010. – 384 с. 10. Щерба Л. В. О частях речи в русском языке. Избранные труды по русскому языку / Л. В. Щерба. – М.: 1957. – 188 с. 11. Ярцева В. Н. К вопросу об историческом развитии системы языка / Н. В. Ярцева // Вопросы теории и истории языка в свете трудов – И. В. Сталина по языкознанию. – 1966. – С. 68–98. 12. Большой энциклопедический словарь [состав. В.Н. Ярцева]. – М, 1998. – 685 с.

Насенко Г.М., к. філол. н., доц., докторант,
Інституту філології КНУ імені Тараса Шевченка

ПОПУЛЯРНЕ БОГОСЛІВ'Я ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVII СТОЛІТТЯ: ЙОСИФ ШУМЛЯНСЬКИЙ

У статті розглянуто засоби популяризації в посібнику Йосифа Шумлянського "Зерцало для преїзреня и латвїйшаго зрозуменя вһры" (1680).

Ключові слова: історія української літературної мови, науково-популярний текст, субтекст адресації, Йосиф Шумлянський.

В статье рассмотрены средства популяризации в пособии Иосифа Шумлянского "Зерцало для прейзрения и латвїишаго зрозумєня вїры" (1680).

Ключевые слова: *история украинского литературного языка, научно-популярный текст, субтекст адресации, Иосиф Шумлянский.*

The article describes ways of popularization in a text-book of Josyf Shumljanskyj "Zercalo" 1680.

Key words: *hystory of Ukrainian literary language, scientific-popular text, subtext of addressing, Josyf Shumljanskyj.*

Сучасні підходи до вивчення наукового тексту засвідчують тяжіння до цілісного, багатоаспектного його вивчення. За висновками Т. Хомутової, в русистиці вони представлені кількома рядами напрямів, з них найвагоміші: семіотична (традиційна) – школи О. Ахманової, Н. Разінкіної, функціонально-стилістична – пермська школа М. Кожиної, та когнітивно-дискурсивна – школи О. Гончарової та О. Кубрякової [Хомутова 2010, 78]. Дослідники спостерігають, що функціонально-стилістичне розуміння тексту за багатьма параметрами корелює з поняттям дискурсу, а вивчення проблем текстотворення передбачає сьогодні звернення до теорії дискурсивного аналізу [Данилевская 2009, 39–40]. Тому науковий текст, "що розглядається в плані закономірностей формування та вираження в ньому нового наукового знання з урахуванням динаміки його вербальної реалізації, а також з опорою на широкий позамовний контекст пізнавальної діяльності, постає, з одного боку, як дискурс, з другого (при врахуванні процесуальної природи формування наукових знань узагалі) – як інтердискурс. Крім того, уточнюваний як діалог дослідницьких позицій (свого й чужого знання), виступає водночас і як інтертекст" [Данилевская 2009, 44]. Маючи вагомі здобутки у традиційному та стилістичному вивченні наукового тексту (А. Коваль, школа В. Перебийніс), українське мовознавство останнім часом активізує комунікативні дослідження наукового тексту [Радзівська 1998], [Синиця 2006], [Яхонтова 2009], [Радзівська 2010]. Врахування цих тенденцій при вивченні наукових текстів середньоукраїнського періоду істотно доповнить історію української літературної мови, продемонструє її ресурси в становленні наукового стилю, жанрового багатства, відображення

закономірностей текстобудови в аспекті співвідношення мовної особистості автора – стильового канону тощо.

Праця Йосифа Шумлянського "Зерцало для прейзрения и латвїйшаго зрозуменя вѣры" вийшла 1680 р. уже після переходу автора до унії. Текстологічний аналіз дозволяє твердити, що перші дві частини тексту являють собою скорочений варіант Короткого катехизису Петра Могили, а інші – "О Сакраментяхъ или Тайнахъ в посполитости", "О десяти приказанех Бжїихъ", "О молитвѣ къ Гду Бгу" , "О рассу(ж)денїи грѣхопадєній чловеческихъ" (перелік категорій гріховних дій) та "Якося мають ^цєве Протопопове, а як с(вя)щенници, и весь клирь д(у)ховный в порядкахъ црковныхъ заховати", мають оригінальний характер [Корзо 2007, 393-394]. За тематикою та жанровим спрямуванням його відносять до посібників для пасторів, чи пастирського богослів'я.

Характер добору тексто-сміслових компонентів визначений адресацією до широкого кола читача: в передмові типограф пише про мету представити відомості з теології та практики літургії *всѣмъ вобецъ, паче же новопоставленнымъ презвтеримъ, до прейзренс# пре(д)ставити хотѣ;* (ЗШ, 1 нен зв); типові звернення до прихильного читача тут супроводжуються сподіванням на поцінування її користі, позитивності: *до пожиткови посполитоми потридилемс#.* (1 нен зв). Поодиноким зустрівся в тексті й безпосереднє звернення до адресата: *Видѣте Іереи,* "kw ннгде не имате оуклан#тис#, да не зараденіє ваше безъ крещенї# втроча оумреть (54).

Формальні ознаки популяризації зберігаються спільні як для навчальних та роз'яснюючих текстів. Це членування на *Пытанїє - W(m)вѣтъ* (7) , *Пытанє - W(m)повѣдь* (22 зв), що засвідчує форми й церковнослов'янські, і простомовні.

Специфіка експлікативних (пояснюючих) питань полягає в поступовому розкритті сутності предмета, тому прототипним питанням у цьому дискурсі є питання в евристичному діалозі Сократа [Карасик 2004, 260].

Всередині відповіді використовується нумерація положень за допомогою простомовних засобів: *Первѣ* добре вѣрити, *повторе* побожне жити [на полы – Пав..] (1); *Потрете*, Вѣра єсть мощное и непоришное з(ъ) оуфности в ср(д)ци w бги розименїє (1); *Напродъ*, ижъ та# тайна єсть wфнрою...*Повторе*, ижъ иншыи тайны сить в(ъ)чиненно, и оублаженно, *напру//кладъ*: крещенїє єсть, кгда поліють водою (15-15 зв); *Навстатокъ* и та# розница єсть (16);

в(ъ)коротце мов#чи: и иншыи тайны пре(д) оуживан(ъ)емъ несуть тайнами (15).

"Зерцало" – багате джерело для вивчення церковно-обрядової термінології, що до сучасних історико-лексикологічних студій не залучалося, пор. [Осінчук 2009]. Типовим є тлумачення термінів через внутрішньорядкові глоси з виразним протиставленням латинізм – церковнослов'янський відповідник або церковнослов'янїзм – простомовний відповідник: *Сакрамента, альболи Тайны* Суть видомые знаки, и причины инструментальные ласки Бжой (6 зв); *Лутиргі#, albo Причастіе Тгла, и Крове Хвыд. Пока#ніе. або покита* (7 зв); *Что есть бракъ. albo Малженство* (22 зв). Назви чинів та посад за можливості перекладаються: Много є(ст) степеній алболи стано(в) Іерейства. – Седмъ, Першій есть, вратарства, албо ли вратаръ. Другій чтець, или пнвецъ. Третій єкоркиста, или заклинатель. Четвертый акколить или свщеносецъ. П#тій по(д)діаконъ. Шестый Діаконъ. Седмый Іерей, але дво#кіи сить Іереи вдны вышшыи которіи єп(с)копами называюутс#, а другіи низшыи которыи // Презвутерами сить (21 зв-22). Спроби термінологізації простомовних лексичних одиниць простежуємо у царині термінології логіки: Такъ тежъ *исобами вина, называюут(ъ)с# приміоты егв, "kw то kwasność, со//лодкость. смакъ про(ч):* (16 -16 зв).

В окремих випадках переклад супроводжується коментарем-назвою мови, з якої наводять відповідник: простою або латинською: *Если кто волхвованіемъ попроси чарами мижескаго или женскаго поли, самъ бавитьс#, або тежъ дригихъ тако(х) науки, и хитрости діаволской оучить, "kw шкодити коми в(ъ) потомствн, в(ъ) господарствн, в(ъ) засчка(х), в(ъ) быдлн, в(ъ) млека(х), простн, в(ъ) набхлахъ* (15); *Кто теды з(ъ) л#тавце(м) любв биде(т) внъ лнтавецъ, "къ латински(м) діалекто(м) называетс# Инкибисъ, то є(ст), змышлена# невхта, мнзерне в(ъ) той скверной пагибн кохаецс#* (38 зв); *чин#чи то волне незчаровъ, "kw злацн(н)ска зовитс# Лямхе* (38 зв); *множайшимъ въздержаніемъ поклоненіем(ъ) и слезами, да исполни(т) мври доветворені#, простн, досы(т) оучинен#* (46 зв).

Як і в першоджерелі, родо-видові дефініції наводяться для основоположних понять: *Што есть форма в(ъ) каждой тайнн. – W(т)внть. Сить слова певныи вымовленыи, на(д) матерією тайны* (7-7зв).

Введення перформативів у непрямій формі як показників активізації уваги, що є сигналами членування тексту, типове і для слов'яноруських, і простомовних джерел: *А такъ потреба вхдати, же "къ ночь оустипуетъ дневи, такъ ест(ст)во хлбн и вина,*

оустипуетъ правдивои истности крови х̄вои (17 зв); *За тым(ъ) треба вѣдати*, же два разы Х̄с̄ пре(д) в̄скр(с)нѣмъ за насъ в̄фр(с)оваль (18 зв); *Вѣдати тежъ то потреба*, же оуживанье еухаристіи, не есть в̄фр(с)ою, (19); В(ъ) іншихъ зась Сакраментяхъ, *Потреба вѣдати вна# Исправлені#* (53).

В інструктуючих частинах тексту послідовно використовуються аналітичні форми наказового способу, що порівняно з синтетичними імперативами мають підкреслено етикетний характер: ...такого Іерей не маєтъ раздрѣшити, але до вишшої власти *w(t)сылати долженъ* (31 зв); Іерей самъ *да исповѣсть* еп(с)пови, "кв таковъ гр̄х(ъ) принесе въ оуши мои, и *да возметъ власть w(t) еп(с)па* (32); ...такви гр̄шници. Іерей *раз(д)рѣшити немаєтъ* (32 зв); такихъ гр̄шникв̄ Іерей *раздрѣшити неможетъ*, хіба еп(с)п̄ (32-32 зв); *Кождый W(t)цъ Протопопа з(ъ) своей Протопопи, нехай презентіетъ с̄повѣдникв̄* на собор̄ завше дорочномъ еп(с)кв̄мъ, (56 зв); Кождый в̄цъ Протопопа и сцен(ъ)никъ, *повиненъ м̄ти оу себе тию нововыданію Книжици в(ъ) которой списаніе гр̄хо(в) есть w(t) котрыхъ не кождый може(т) сцен(ъ)никъ разрѣшити, або дл# котрыхъ до ст̄о причащені# непристити*, и да(ст)ли Г(с)дь Б̄гъ на кождомъ собор̄ пом̄стном(ъ) еп(с)комъ, *с̄ценникъ кождый маєтъ ю показати* (58); Того тьжъ *пильно постерѣгати мае(т) кождый w(t)цъ протопопа*, абы с̄ценници иншіи w(t) тыхъ гр̄хв̄ котрыхъ заборонено, неразрѣшали, чтос# если пресвѣдчитъ, *маєтъ донести "кв на/придише до своегw еп(с)па* (58-58 зв); *кождый w(t)цъ Протопопа маєтъ того пильно постерѣгати*, если котры сцен(ъ)никъ або през(ъ) старость, або пре(з) "к̄ій здоров# дефектъ маєтъ дрыжен(ъ)е, або такъ слабые в̄чи, же неможетъ дозрѣти на дискос̄ частки ст̄ыхъ таинъ, *повиненъ такого донести своєми еп(с)пи. I.Тыєжъ w(t)цеве Протопопове мають оучити своихъ с̄ценниковъ, w принесеню че(ст)ныхъ даровъ...// але мають клан#тис# и оупадати на тотъ часъ кгды мовить фо(р)ми...(58 зв – 59).*

Як відомо, і проспекція, і ретроспекція – прийоми викладу, що дають можливість читачу глибше проникнути в змістовно-концептуальну інформацію тексту [Гальперин 1981, 112]. Система вказівних відсилань до інших місць (ретроспективних, проспективних) цього ж тексту (дискурсу), тобто текстовий (дискурсивний) дейксис [Бацевич 2010, 124] має ознаки як слов'яноруських, так і простомовних: Штос# зась ткнетъ близкості повиноватства в(ъ) рожаю, котора# есть до стану малженскогw перешкодою. *ижъ в(ъ) Требникахъ есть вписана, с̄ценника до вныхъ w(t)сылаемъ* (23); Тыє зась гр̄хи, котрыє по вкрещеніи

пополнены б'вають, пре(з) тайни, ал(ь)бо ли Сакраментъ Пока#нї# выгляжены б'вают(ь) *в чом(ь) бидет(ь) нижей* (9); *Такъ розимѣти потреба и в (ь) иншихъ тайнахъ* (8); *Конецъ четвертой части* (24).

Загалом текст вписується в коло вторинних, що, крім Святого Письма, спирається на власне українську православну традицію (Катехизис і Требник Петра Могили тощо). Використання прецедентних текстів засвідчує неточні покликання: *Такъ в томъ розимѣть Василій стѣй, в(ь) Книзѣ скамериннѣ, албо Шестодневника* (18); Неможетъ, абовѣмъ Іереємъ *Хс̄ Сп(с)тель мовилъ: Прїймѣте дхъ стѣй, кому в(т)пустите грѣхи, бидить втпшцены. и Златоустый стѣй оучитъ: Іерей нето(к)мо кгда на(с) в(т)рожають, але тежъ и потомъ маю(т) моцъ даровати намъ в(т)пшценїе грѣховъ* (20); *Амвросїй стѣй // свѣдчитъ: (10-10зв); ...оуже второе кр(с)тити да недерзнетъ, по словесех(ь) стаго Ап(с)ла Павла* (53). Водночас використовується й точна паспортизація: *можетъ и непосв#щенною водою вкрестити когв св#щенникъ. "кв Филиппъ стѣй кр(с)тилъ євниха въ рѣцѣ водной. [на полі – Дн#(н) г̃: ѣ]* (9).

У тексті використовуються різні форми діалогізації. У передмові, підписаній типографом, функціонують форми від 1 ос.: на свѣтъ Тупомъ з(ь) Дрикарнѣ Уневской выставити, *ку пожиткови посполитоми потридилемс#* (1 нен зв). У початкових частинах поєднується об'єктивований виклад з елімінованою авторизованістю: *Крещенїе єсть Сакраментъ, албо тайна, в(ь) которой пре(з) позверховное вбъмыванїе водою, вбмываец#* члкъ зо всѣхъ грѣхо(в), на дшї бидичихъ (8 зв). У тлумаченні молитви використовується форма "інклюзивного ми" (пастир разом із вірянами): *Тутъ просимо Г(с̄)да Бга, абы далъ нам(ь) хлѣба посыл#ючаго дшї наши, то єсть: слухан# слова бжогв, поневажъ не в єдиномъ хлѣбѣ живѣ бидеть члкъ, но в вс#квмъ словѣ исход#щим(ь) из(ь) оуст(ь) бжїихъ, // по тымъ просимв другїй хлѣбъ, через(ь) который жїеть дшїа, абысмв годне тѣла и крове хвои поживати могли, на вѣчноє збавен# нше, потым(ь) просимв и в хлѣбъ дочасный, абы єгв намъ далъ покойне заживати, такъ и в всѣ иншіє потреби, єднакъ не назбы(т)ки* (28 зв-29). Також поодиноким засвідчено вставлене речення з предикатом у 1 ос. одн., що засвідчує авторську присутність у переповіданому ним епізоді з перекрученими словами при хрещенні (*Се исти(н)ни глѣ не лжи*) (54). Ексклюзивне ми можна передбачити в останніх епізодах, де вводиться текст клятви священника: *Въ конецъ полагаємъ при сей Книжици прис#ги сщєнническую* (59).

Засобом поживавлення викладу слід вважати введення оповідних компонентів, що ілюструють інструктивні положення: ...*такїй нехай*

*некрещает(т) // Жебы невышло на внию пагиби дийи, в "кию єдна невѣста пришла кды кр(с)тила бол#цию дитини бо#чис# да бынеоуме(р)ло, (Се исти(н)ни глѹ не лжи), такъ говорила, w(т)рицаетс# раба Бжїа, W(т)ца, и Сѣа и Стѣо Дѣа (54- 54 зв). Цей епїзод виразно показує ступїнь осмислення церковнослов'янської у простолюдї: при обрядї хрещення замість форми *Крещается* вірянкa вжила *w(т)рицаетс#*.*

Загалом будучи факультативним у науковому дискурсі, оцінний (ширше модальний) компонент у тексті оприявнює лінгво-стилістичні прїоритети автора, слугуючи маркером його мовної особистості. Оскільки концептуальний зміст тексту формується навколо опозиції "гріх – відпущення гріхів", тут представлено епїтети з позитивними значеннями: *Котора# єсть Млтва* кь Г(с)ди б҃҃҃҃ *наипевнїйша#* и *наипобожнїйша#* (27); *м҃ти доброе симлен#* (28); *абы даль нам(ъ) хл҃ба посыл#ючаго дийи наши* (28 зв); *на в҃чное збавен# нше* (29); їм протиставленї *припадокъ барзо спросный, и страшный грѣх(ъ)* (37 зв); *вблїдный к(ъ)шталть* на себе *вз(ъ)#вши* (37 зв); *нехочеть покинути вного дїегибнагw товариства* (38 зв); *грѣхи смертелноми, винн, и срогоми караню по(д)лежить*(58 зв); *свѣдоцтва фалшивого* (26 зв); еще *т#жїий грѣхъ* (31). Компонент слов'яноруський тут мінімальний: *сквернолюбна# невѣста* (42 зв); *дїегибителнаго ловленї#* (42 зв). Оцінюються також: прецедентні феномени: *Квпрїа(н) зась ст҃ий выразне* єхаристїю зоветь *wфрѹо* (15); *Недармо* тое ап(с)лове постановили...(14-14 зв); *зачимъ и шестый вселенскїй соборъ.в(ъ) канонн лѣ. заказуетъ срогко...* (17); обрядовї практики: *абысмw годне т҃ла и крове х҃вои поживати могли, абы єгw намъ даль покойне заживати* (29); гріховнї вчинки: *м҃зерне в(ъ) той скверной пагибн кохаетс#* (38 зв); етичний вплив священника на мирян: *пилно* постер҃гати має(т) кождый *w(т)ць протопѹа* (38); *нехай пилно* оучить простыхъ людей *фо(р)мы* и способи *крщенї#*, *дл# смертнаго* *припадку* (53). У засобах суб'єктивної модальності спостерїгаємо також за вставними реченнями: *Варїй того Бже, кдыжъ иное бы т҃ло было...* (17 зв).

Таким чином автор поєднує популярно-навчальні частини з інструктивними. Автор тексту використовує гібридні засоби, що може бути потрактоване як ілюстрація до положення про "змінність слова, а не тексту" (В.Колесов). Максимально варіативною є складова субтексту оцінки, що зумовлено переконувальними стратегіями релїгійного дискурсу.

1. *Бацевич Ф. С.* Нариси з лінгвістичної прагматики: Монографія / Флорій Бацевич – Львів, ПАІС, 2010 – 336 с. 2. *Гальперин И. Р.* Текст как объект лингвистического исследования. – М.: Наука, 1981. – 140 с. 3. *Данилевская Н. В.* Научный текст в аспекте теории дискурса / Н. В. Данилевская //Язык. Текст. Дискурс: Научный альманах Ставропольского отделения РАЛЖ / Под ред. проф.Г.Н. Манаенко. Вып. 7. – Ставрополь: Изд-во СГПИ, 2009. – С. 37–46. 4. *Карасик В. И.* Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.Карасик – М.: "Гнозис", 2004. – 390 с. 5. *Корзо М. А.* Украинская и белорусская катехетическая традиция конца XVI-XVIII вв.: становление, эволюция и проблема заимствований / М. А. Корзо; РАН, Институт философии. – М.: Канон+, 2007. – 672 с. 6. *Радзівєвська Т. В.* Нариси з концептуального аналізу та лінгвістики тексту. Текст – соціум – культура – мовна особистість: моногр. / Т. В. Радзівєвська. / Ін-т мовознавства ім. О.О.Потебні НАН України. – К.: ДП "Інформ-аналіт. агентство", 2010. – 491 с. 7. *Радзівєвська Т. В.* Текст як засіб комунікації / Т. В. Радзівєвська / НАН України; Інститут української мови / М.М. Пещак (ред.). – 2. вид., стер. – К., 1998. – 191с. 8. *Синица И. А.* Языковая личность ученого-гуманитария XIX века /И.А.Синица. – К.: Издательский Дом Дмитрия Бурого, 2006. – 352 с. (Институт языкознания имени А. А. Потебни НАН Украины). 9. *Хомутова Т. Н.* Научный текст: интегральный подход / Т.Н.Хомутова: моногр. – Челябинск: Изд. Центр ЮурГУ, 2010 а. – 333 с. 10. *Яхонтова Т. В.* Лінгвістична генологія наукової комунікації / Т.В.Яхонтова. – Л.: Вид-во ЛНУ імені Івана Франка, 2009. – 420 с. *ЗШ – Шумлянський Йосиф.* Зерцало до преїзреня и латвїйшаго зрозуменн# вїри святой – Унев, 1680. [2], 62 [13] арк. - Ст-др. ЦНБ В, Ш Кир 486.

Сингаївська Г.В., к.філол.н., ***Наубетова О.Д.***, студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

АРАБІЗМИ У СУЧАСНІЙ ІСПАНСЬКІЙ МОВІ: ІСТОРІЯ ЗАПОЗИЧЕННЯ Й ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ

Статтю присвячено проблемі асиміляції та ролі арабських запозичень у сучасній іспанській мові. Детально аналізується їхня хронологічна класифікація, пласти іспанської лексики, у яких суттєвою є кількість арабізмів, часто вживаних у контексті сучасної мови.

Ключові слова: мова-донор, мова-реципієнт, безпосереднє запозичення, опосередковане запозичення, екзотизм, койне.